

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-21>

УДК 338.439.01

Молодан М.М.

аспірантка,

Одеський національний технологічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8075-3245>

Maryna Molodan

Odesa National University of Technology

ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

FORMATION OF FOOD SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. У контексті сучасних викликів, продовольча безпека є ключовим аспектом соціально-економічного розвитку та стабільності України. Вона охоплює забезпечення населення якісними та безпечними харчовими продуктами, що виробляються на внутрішньому ринку, що сприяє збереженню незалежності країни від інших держав. В умовах ринкових перетворень і зростання глобальних проблем, таких як зміна клімату та збільшення населення світу, продовольча безпека стає все більш актуальною. У статті досліджені стратегії забезпечення продовольчої безпеки, які мають бути ефективними та відповідати принципам ринкової економіки, щоб адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів. Особлива увага приділяється вирішенню проблем, пов'язаних із виробництвом та доступністю продовольства, які включають не тільки налагодження виробничих потужностей, але й управління агропромисловим комплексом, наукові дослідження та інвестиційну політику. Акцентовано увагу на аналізі нинішнього стану продовольчої безпеки в Україні, ідентифікації основних чинників, що впливають на її рівень, та визначенні стратегічних напрямів її підвищення. Узагальнено існуючі наукові дослідження та публікації, що дозволяє виявити поточні тренди та недоліки у підходах до забезпечення продовольчої безпеки. Запропоновано низку рекомендацій для зміцнення продовольчої безпеки, зокрема розробка ефективних механізмів регулювання аграрного ринку, підвищення інвестицій у сільськогосподарські дослідження та розширення інфраструктури для зберігання та переробки агропродукції. Наголошено на важливості удосконалення законодавчої бази, що регулює виробництво, обіг та безпеку харчових продуктів. Також важливим є забезпечення прозорості та контролю в аграрному секторі, що сприятиме зниженню корупційних ризиків та підвищенню ефективності управління ресурсами. Рекомендовано розвиток місцевих ініціатив, що спрямовані на підтримку малих та середніх агропідприємств, зокрема через надання кредитних гарантій та податкових стимулів.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна трансформація, доступність, сільське господарство, якість продуктів, аграрна політика, конкурентоспроможність, внутрішній ринок.

Abstract. In the context of contemporary challenges, food security is a key aspect of socio-economic development and stability in Ukraine. It encompasses the provision of high-quality and safe food products produced domestically, enhancing the country's independence from other states. Amidst market transformations and increasing global issues such as climate change and population growth, food security is becoming increasingly relevant. This article examines strategies to ensure food security that must be effective and adhere to market economy principles to adapt to both internal and external challenges. Particular attention is given to addressing issues related to food production and availability, which include not only optimizing production capacities but also managing the agro-industrial complex, scientific research, and investment policies. The article highlights an analysis of the current state of food security in Ukraine, identifying key factors affecting its level, and determining strategic directions for its enhancement. Existing scientific studies and publications are summarized to identify current trends and shortcomings in approaches to ensuring food security. Several recommendations are proposed to strengthen food security, including the development of effective mechanisms for regulating the agricultural market, increasing investments in agricultural research, and expanding infrastructure for storage and processing of agro-products. The importance of improving the legislative framework regulating the production, circulation, and safety of food products is emphasized. Ensuring transparency and control in the agricultural sector is also crucial as it will help reduce corruption risks and enhance resource management efficiency. The development of local initiatives aimed at supporting small and medium-sized agricultural enterprises is recommended, including through the provision of credit guarantees and tax incentives.

Keywords: food security, economic transformation, accessibility, agriculture, product quality, agricultural policy, competitiveness, domestic market.

Постановка проблеми. У сучасних умовах забезпечення населення продовольством є одним із найважливіших завдань для розвитку українського суспільства. Продовольча безпека виступає основним елементом соціально-економічного прогресу та невід'ємною складовою національної й економічної стабільності держави.

У період економічних і соціальних перетворень, пов'язаних із впровадженням ринкових відносин, про-

блема продовольчої безпеки не втратила своєї значущості, а навпаки стала ще гострішою. Серед головних викликів можна виділити дисбаланс у виробництві сільськогосподарської продукції, низький рівень її прибутковості, концентрацію виробництва у домогосподарствах населення, слабо розвинену інфраструктуру агропромислового ринку, недостатнє технічне оснащення сільського господарства, регіональну нерівномірність між обсягами виробництва й споживання

продовольства, а також зростання імпорту сільськогосподарських і харчових товарів.

Додатковими чинниками, що посилюють актуальність проблеми, є глобальні виклики, зокрема збільшення чисельності населення світу та кліматичні зміни. Усе це підкреслює необхідність наукового підходу до формування продовольчої безпеки як складової національної безпеки України. При цьому важливо, щоб запропоновані стратегії були сумісними з принципами ринкової економіки для забезпечення їх ефективної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продовольча безпека визнається важливим аспектом національної безпеки країни, що сприяє її економічній самодостатності та незалежності від зовнішніх держав. Це поле активно досліджується вченими, які аналізують різноманітні аспекти економічної стійкості та продовольчих ресурсів. Існує значна кількість наукових досліджень, що присвячені питанням забезпечення стабільного доступу до продовольства та виробництва. У контексті України, українські вчені приділили особливу увагу цій проблематиці, розглядаючи економічні та соціальні аспекти продовольчої безпеки, її вплив на здоров'я нації та соціальну стабільність, це зокрема: В. Андрієвський [1], П. Борщевський, Л. Дейнеко [2], Л. Кучечук [3], О. Шевченко [4], Н. Попадинець [5], Г. Прунцева [7-8], І. Іртищева [9], І. Кошкалда [10], В. Якубів [11]. та ін. З урахуванням складності та багатогранності проблеми продовольчої безпеки, багато її аспектів все ще недостатньо досліджені, а деякі з них, включаючи чинники, що впливають на рівень продовольчої безпеки, вимагають безперервного аналізу та моніторингу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналізувати поточного стану продовольчої безпеки в Україні та визначення основних індикаторів, які впливають на його рівень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека країни визначається як здатність забезпечити населення якісними та екологічно безпечними продуктами власного виробництва, які відповідають встановленим науковим нормам і пропонуються за доступними цінами, з одночасним покращенням життєвого середовища [2]. Продукти харчування мають вирішальне значення у повсякденному житті людини, і експерти попереджають, що продовольчі виклики сучасності можуть перетворитись на серйозну глобальну кризу.

Основний аспект продовольчої безпеки полягає у наявності харчових продуктів, і в її структурі можна виділити чотири основні складові. Доступність продуктів може бути фізичною, економічною та соціальною. Фізична доступність характеризується наявністю необхідних продуктів у споживчих ринках, економічна – здатністю населення купувати ці продукти, а соціальна доступність забезпечує, щоб основні харчові продукти були доступні всім верствам населення без значної диференціації.

Ефективність системи продовольчої безпеки тісно пов'язана з низкою факторів, які включають стабільність системи постачання, структурні перетворення у агропромисловому комплексі, інвестиційну стратегію, розвиток технічної підтримки, вдосконалення податкової політики, ефективність банківського сек-

тору, створення резервів матеріально-технічних ресурсів, імплементацію страхування врожаю та майна агропромислових підприємств, а також підтримку науково-інформаційного забезпечення.

Глобальні виклики, такі як стрімке зростання чисельності населення планети та зміни клімату, підсилюють актуальність проблеми продовольчої безпеки [1]. Це зумовлює необхідність науково обґрунтованого підходу до забезпечення продовольчої безпеки як невід'ємної складової національної безпеки України. При цьому важливо, щоб розроблені стратегії відповідали принципам ринкової економіки, що забезпечить їх ефективну реалізацію.

Продовольча безпека є критичним елементом економічної безпеки держави, яка, своєю чергою, є важливою складовою суспільної безпеки. Під продовольчою безпекою слід розуміти забезпечення населення екологічно чистими, корисними для здоров'я продуктами харчування вітчизняного виробництва відповідно до науково обґрунтованих норм і за доступними цінами, з одночасним збереженням та покращенням навколишнього середовища [3].

Продукти харчування мають особливе значення у життєдіяльності людини. Експерти наголошують, що продовольча проблема може перерости у серйозну глобальну кризу в межах життя сучасного покоління.

Центральним компонентом продовольчої безпеки є забезпеченість населення продуктами харчування. У її структурі можна виділити чотири основні елементи. Доступність продовольства має три аспекти [4]:

1. Фізична доступність – наявність необхідних продуктів на споживчому ринку.
2. Економічна доступність – фінансова спроможність населення придбати ці продукти.
3. Соціальна доступність – мінімізація нерівності у споживанні ключових груп продуктів серед різних соціальних категорій.

Фактори ефективного функціонування системи продовольчої безпеки включають:

- стійкість підсистеми забезпечення;
- структурні перетворення в агропромисловому комплексі (АПК);
- ефективну інвестиційну політику;
- розвиток технічного забезпечення галузі;
- удосконалення податкової системи;
- організацію банківського обслуговування;
- створення необхідних запасів матеріально-технічних ресурсів;
- функціонування системи страхування врожаїв та майна підприємств АПК;
- науково-інформаційне забезпечення аграрного сектору.

Методологічний же бік дослідження обумовлює необхідність у системному підході до вирішення проблеми продовольчої безпеки регіону, що включає майже півтора десятка регіонів України.

На сьогодні реально можливі три моделі продовольчого забезпечення регіону [5-6]:

- 1) переважно за рахунок імпортного продовольства;
- 2) самозабезпечення на основі великих інвестиційних вкладень;
- 3) оптимальна комбінація перших двох моделей.

Відповідно до цього має обиратися і державна агропродовольча політика з орієнтацією на: придбання

імпортової продукції за більш низькими цінами; підтримку вітчизняних товаровиробників (максимальне обмеження ввезення імпортного продовольства); оптимальне співвідношення між рівнем самозабезпеченості кожного регіону і ввезеної агропродовольчої продукції.

У випадку пріоритету першої моделі неминуче відбудеться подальший спад виробництва в АПК і втрата вітчизняного продовольчого ринку. Вибір другої моделі економічних відносин, орієнтований на підтримку вітчизняного товаровиробника, потребує додаткових капітальних витрат, але це буде стимулювати збільшення виробництва і якості власної продукції, скорочення строків реалізації, збільшення зайнятості сільського населення і, в кінцевому результаті, повернення до стану продовольчої незалежності України і її регіонів. У цей час важливо перешкоджати імпорту неякісної, залежаної продукції. Перші дві моделі можна назвати основними (до запровадження третьої), що використовуються в різних регіонах (рис. 1).

Третю модель реально реалізувати лише з урахуванням можливостей кожного регіону за рівнем самозабезпеченості, розрахованого на основі раціонального використання наявних ресурсів (земельних, фінансових, трудових, матеріально-технічних, природно-кліматичних). Модель, орієнтована на імпорт продукції, на перший погляд має позитивні моменти: не вимагає бюджетного фінансування села, спочатку (поки ще зберігається сільськогосподарське виробництво області) діють більш низькі ціни на імпортовану продукцію, тому що якість здебільшого не відповідає пред'явленим вимогам.

Тобто, продовольчу безпеку можна представити як систему економічних, організаційних, технологічних, соціальних, екологічних та інших факторів, спрямовану на стабільне функціонування агропромислового комплексу з метою задоволення населення різноманітними та конкурентоспроможними продуктами харчування за науково-обґрунтованими нормами, створення необхідних страхових запасів та експорту надлишків продукції.

Однак, наявність продовольчої залежності призведе до «диктату» імпорту і неминуче позначиться на підвищенні цін на сільськогосподарську продукцію, а на вітчизняному товаровиробнику – погіршенням ринкової кон'юнктури.

Таким чином, адекватне реагування на виклики продовольчої безпеки вимагає застосування інтегрованого підходу, який об'єднує як національні, так і міжнародні стратегії. Україна має потенціал для зміцнення продовольчої безпеки завдяки сприятливим умовам для аграрного сектору та порівняно низьким рівнем втрат продовольства. Проте країна стикається з проблемами, такими як обмежені державні інвестиції у наукові дослідження в аграрній сфері та ВВП на душу населення, що значно нижчий від світового середнього.

Рівень продовольчої безпеки в Україні характеризується декількома ключовими показниками [12-13]:

1. Низька ставка імпортних мит на аграрну продукцію.
2. Реалізація національних програм щодо продовольчої безпеки.
3. Частка витрат на харчування від середнього сімейного доходу складає 38,9%, що вище середнього світового показника 34,5%.

4. Обмежені можливості кредитування для аграрних господарств.

5. Високий індекс доступності продовольства.

6. Відносно низький рівень продовольчих втрат порівняно з обсягом внутрішніх поставок.

7. Значна волатильність в аграрному виробництві.

8. Політична нестабільність як ризик для продовольчої безпеки.

9. Високий рівень корупції в аграрному секторі.

10. Низький обсяг державних витрат на наукові дослідження в аграрному секторі.

11. Загальна оцінка сільськогосподарської інфраструктури близька до світового середнього.

12. Вищий від середнього рівень доступності мікроелементів у харчах.

13. Високий комплексний рівень продовольчої безпеки.

14. Відступлення від міжнародних стандартів харчування на 22,9% нижче від середнього показника.

Комітет з питань світової продовольчої безпеки (CFS), який функціонує під керівництвом ФАО, пропонує використовувати два типи індикаторів: глобальні – для вимірювання продовольчої безпеки на світовому рівні, та національні – для оцінки окремих країн. Українські науковці також розробили власні критерії оцінки продовольчої безпеки. Зокрема, фахівці Національної академії наук України до основних показників продовольчої безпеки відносять [10-11]:

1. Ступінь забезпечення населення необхідними поживними речовинами та енергетичною цінністю раціону.

2. Відповідність споживаних продуктів нормам щодо вмісту шкідливих для здоров'я елементів.

3. Рівень доступності продуктів харчування як у фізичному, так і в економічному вимірах для всіх груп населення, включно з особливими категоріями.

4. Залежність продовольчого забезпечення країни від імпорту та рівень ресурсного забезпечення аграрного сектору.

5. Обсяги продовольчих резервів (стратегічних і оперативних) у порівнянні з встановленими нормативами.

Продовольча безпека є ключовим аспектом соціально-економічного розвитку країни та характеризується здатністю забезпечити населення достатньою кількістю якісних продуктів харчування. Для її оцінки використовують низку показників, серед яких [7-8]:

1. Добова енергетична цінність раціону населення, що забезпечує потреби організму для здорового життя.

2. Рівень споживання окремих категорій продуктів, що відповідає рекомендованим нормам.

3. Обсяги державних запасів зерна, необхідні для стабільності продовольчої системи.

4. Економічна доступність продуктів харчування, тобто можливість різних верств населення придбати основні продукти.

5. Розбіжності у вартості харчування серед соціальних груп, що відображає ступінь нерівності у доступі до продовольства.

6. Місткість внутрішнього продовольчого ринку, включаючи конкретні види продуктів.

7. Рівень продовольчої незалежності країни щодо ключових товарів.

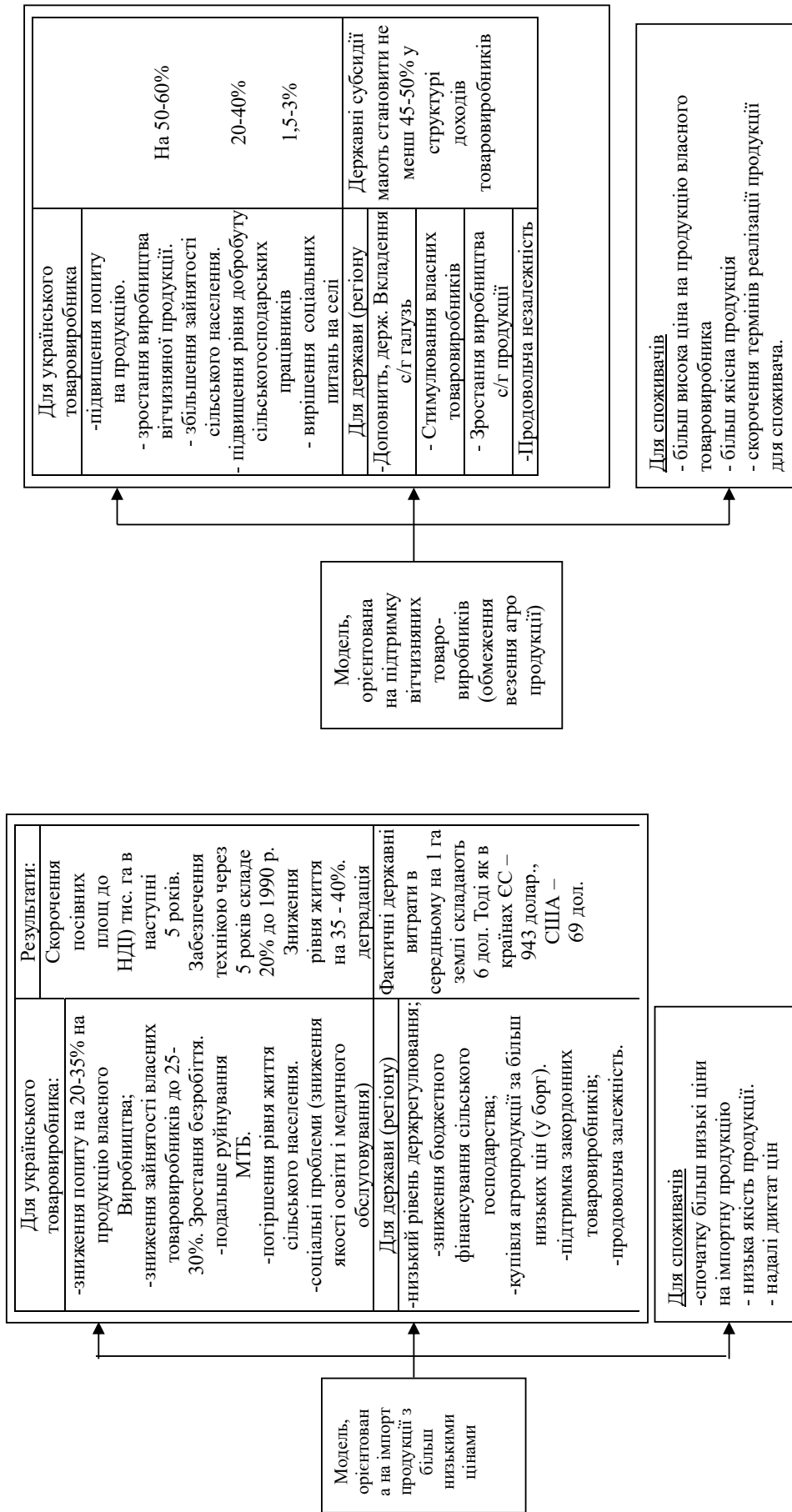

Рисунок 1 – Основні економічні моделі забезпечення продовольчої безпеки різних по природно-кліматичним умовам регіонів

Джерело: [9, 12-13]

Виходячи з наведеного можна інтерпретувати поняття продовольчої безпеки через призму "харчової безпеки", акцентуючи на важливості доступності для населення продуктів, які є екологічно чистими та безпечними для здоров'я. У контексті сучасних викликів, продовольча безпека включає в себе широкий спектр соціально-економічних аспектів, що охоплюють виробництво, розподіл та доступність продуктів харчування, які задовольняють визначені критерії якості та кількості.

Висновки. Таким чином, продовольча безпека означає стан, коли кожна людина у будь-який момент має фізичний, економічний і соціальний доступ до необхідного обсягу харчів, які забезпечують повноцінний і здоровий спосіб життя. Основна мета дослідження у цій сфері полягає у визначенні країн, які є найбільш та найменш уразливими з точки зору продовольчої безпеки. Це передбачає аналіз таких факторів, як фінансова та фізична доступність продуктів харчування, їх якість і безпечність, а також виявлення регіонів, що стикаються з проблемами постачання продовольства.

Для ефективного забезпечення продовольчої безпеки необхідний комплексний підхід, що враховує як національні особливості, так і глобальні виклики.

Аналізуючи стан продовольчої безпеки в Україні, можна виділити певні позитивні зміни. Зокрема, це розвиток інфраструктури аграрного ринку, включаючи створення системи гуртових ринків та впровадження маркетингових інформаційних платформ. Також пози-

тивно впливає збільшення рівня доходів населення та розширення особистих селянських господарств, що сприяє зростанню самозабезпеченості населення продовольством.

Проте поряд із позитивними тенденціями наявні й суттєві проблеми. Серед них – зниження купівельної спроможності населення, недоліки у державному регулюванні зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також недостатньо створені умови для стабільного функціонування продовольчого ринку. Зокрема, зберігаються труднощі з нарощуванням виробництва важливих продуктів, таких як картопля.

У контексті ринкової економіки необхідно, щоб держава здійснювала політику, яка б сприяла підсиленню продовольчої безпеки. Така політика має включати формування стратегічних резервів харчових продуктів та аграрної сировини, покращення доступності продуктів харчування, збільшення купівельної спроможності громадян, а також підвищення якості і конкурентоспроможності національної продукції на внутрішніх та міжнародних ринках.

Вирішення питань продовольчої безпеки є критичним аспектом сталого розвитку країни. Це включає не тільки забезпечення достатніх обсягів продукції харчових товарів, але й ефективне управління та відновлення аграрних ресурсів. Підвищення продуктивності аграрного сектору та охорона природних ресурсів є вирішальними для забезпечення продовольчої безпеки не тільки сучасного, але і майбутніх поколінь.

Бібліографічний список:

1. Андрієвський В. Продовольча безпека в умовах глобалізації товарного ринку. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 2. С. 13–25.
2. Борщевський П., Дейнеко Л. Продовольча безпека країни: стан і тенденції. *Розбудова держави*. 2007. № 1–6. С. 66–73.
3. Кучечук Л.В. Світова продовольча безпека: тенденції та виклики. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2022. № 16. С. 34–40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-16-04>
4. Шевченко О.О. Критерії та показники оцінки регіональної продовольчої безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1(35). С. 188–195.
5. Popadynets N., Irtyshcheva I., Yakhno T., Diugowanets O., Yakubiv V., Kramarenko I., Sala D., Stehnei M., Zapukhlyak V., Nahirna N. Evaluating the capacity of the domestic food market in Ukraine in the pre-war period. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2024. № 46(1). P. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2024.10>
6. Popadynets N., Lutskiv O., Zhuravel Yu., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M. Exclusivity sings in regulating the development of regional food markets. *Perspectives – Journal on Economic Issues*. 2020. № 2. P. 79–92. URL: <http://perspectives-ism.eu/contents/2-2020/2-2020-079-popadynets/>
7. Pruntseva G., Danylyshyn B., Popadynets N., Kopylyuk O., Kotsan I. Substaminal development in agricultural investments and the food security system. *E3S Web of Conferences*. 2024. Volume 567, 01020. Physical & Chemical Geotechnologies. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202456701020>
8. Pruntseva G., Davymuka S., Yakubiv V., Vasylytsiv T., Anhelko I., Irtyshcheva I., Maksymiv Y., Hryhoruk I., Bilyk R., Popadynets N. The analysis of factors affecting the household savings as a part of food security management. *International Journal of Data and Network Science*, 2021. № 5(4). P. 769–774. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2021.7.004>
9. Irtyshcheva I., Stehnei M., Popadynets N., Danylo S., Rogatina L., Bogatyrev K., Boiko Y., Hryshyna N., Ishchenko O., Voit O. Business Process Management in the Food Industry Under the Conditions of Economic Transformations. *Management Science Letters*. 2020. № 10(14). P. 3243–3252. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.msl.2020.6.014>
10. Koshkaldal I., Bezuhla L., Nihmatova O., Ilchenko T. Brand as a marketing tool for growth in organic sales: Evidence from Ukraine. *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*. 2020. №19(3), Pp. 297–316.
11. Yakubiv V., Zhuk O., Prodanova I. Model of region's balanced agricultural development using the biomass energy potential. *Economic Annals-XXI*, 2014. № 3(1). P. 86–89.
12. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. URL: <https://bit.ly/42jDUgA> (дата звернення: 09.05.2024)
13. ТОП-10 товарів аграрного імпорту та експорту України. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-10-tovariv-agrarnogo-importu-ta-eksportu-ukraini> (дата звернення: 09.05.2024)

References:

1. Andriyevs'kyu V. (2013). Prodovol'cha bezpeka v umovakh hlobalizatsiyi tovarno ho rynku [Food security in the context of globalization of the commodity market]. *Bulletin of the Kyiv National Trade and Economic University*, no. 2, pp. 13–25. (in Ukrainian)

2. Borshchevs'kyi P., Deyneko L. (2007). Prodovol'cha bezpeka krayiny: stan i tendentsiyi [Food security of the country: state and trends]. *State development*, no. 1–6, pp. 66–73. (in Ukrainian)
3. Kuchechuk L.V. (2022). Svitova prodovol'cha bezpeka: tendentsiyi ta vyklyky [World food security: trends and challenges]. *Bulletin of Khmelnytskyi National University named after V. N. Karazin. Series "International Relations. Economics. Regional Studies. Tourism"*, no. 16, pp. 34–40. (in Ukrainian)
4. Shevchenko O.O. (2009). Kryteriyi ta pokaznyky otsinky rehional'noyi prodovol'choyi bezpeky [Criteria and indicators for assessing regional food security]. *Current problems of public administration*, no. 1(35), pp. 188–195. (in Ukrainian)
5. Popadynets N., Irtyshcheva I., Yakhno T., Diugowanets O., Yakubiv V., Kramarenko I., Sala D., Stehnei M., Zapukhlyak V., Nahirna N. (2024). Evaluating the capacity of the domestic food market in Ukraine in the pre-war period. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, no. 46(1), pp. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2024.10>
6. Popadynets N., Lutskiv O., Zhuravel Yu., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M. (2020). Exclusivity sings in regulating the development of regional food markets. *Perspectives – Journal on Economic Issues*, no. 2, pp. 79–92. Available at: <http://perspectives-ism.eu/contents/2-2020/2-2020-079-popadynets/>
7. Pruntseva G., Danylyshyn B., Popadynets N., Kopylyuk O., Kotsan I. (2024). Substaminale development in agricultural investments and the food security system. *E3S Web of Conferences*, Vol. 567, 01020. Physical & Chemical Geotechnologies. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202456701020>
8. Pruntseva G., Davymuka S., Yakubiv V., Vasylytsiv T., Anhelko I., Irtyshcheva I., Maksymiv Y., Hryhoruk I., Bilyk R., Popadynets N. (2021). The analysis of factors affecting the household savings as a part of food security management. *International Journal of Data and Network Science*, no. 5(4), pp. 769–774. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2021.7.004>
9. Irtyshcheva I., Stehnei M., Popadynets N., Danylo S., Rogatina L., Bogatyrev K., Boiko Y., Hryshyna N., Ishchenko O., Voit O. (2020) Business Process Management in the Food Industry Under the Conditions of Economic Transformations. *Management Science Letters*, no. 10(14), pp. 3243–3252. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.msl.2020.6.014>
10. Koshkaldal I., Bezuhla L., Nihmatova O., Ilchenko T. (2020). Brand as a marketing tool for growth in organic sales: Evidence from Ukraine. *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*, no. 19(3), pp. 297–316.
11. Yakubiv V., Zhuk O., Prodanova I. (2014). Model of region's balanced agricultural development using the biomass energy potential. *Economic Annals-XXI*, no. 3(1), pp. 86–89.
12. Ukraina ta hlobalna prodovolcha bezpeka v umovakh viiny. [Ukraine and global food security in conditions of war]. Available at: <https://bit.ly/42jDUgA>
13. Top-10 tovariv ahrarnoho importu ta eksportu Ukraine [Top 10 commodities of agrarian import and export in Ukrainian]. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-10-tovariv-agrarnogo-importu-ta-eksportu-ukraini>

Стаття надійшла до редакції 23.05.2024